

Sebestyén Géza és öröksége, a Magyar Könyvészet retrospektív ciklusai

Kégli Ferenc

Előjáróban be kell vallanom, hogy az emlékülés többi előadójától eltérően én nem ismerem közvetlenül *Sebestyén Gézát*, így – személyes emlékek híján – publikációkra, iratokra, illetve a volt kollégák szeretetteljes visszaemlékezésére támaszkodva¹ tehetek csak kísérletet arra, hogy megidézsem Sebestyén Gézát, mint a *Magyar Könyvészet* ciklusbibliográfiájának főszerkesztőjét, és számba vegyem azt az örökséget, melyet a retrospektív nemzeti bibliográfia területén reánk hagyott.

Az 1945–1960-as évkör magyar könyvésze-
te már örökre egybeforrott főszerkesztőjének, Sebestyén Gézának nevével. Általános retrospektív nemzeti bibliográfiánk egy részének „a Petrik”, illetve „a Kozocsa” típusú köznyelvi megnevezése nyomán, az 1945–60-as ciklust akár „a Sebestyén” köteteknek nevezhetnénk, természetesen tudva és elismerve azt is, hogy a kötetek, *Komjáthy Miklósné* és az általa irányított kollégák fáradságos és kitartó szerkesztői és közreműködői munkája nélkül nem készülhettek volna el.² Ahhoz azonban, hogy Sebestyén Géza főszerkesztői tevékenységéről legalább vázlatos képet lehessen adni, előbb fel kell idéznünk századunk közepe tájának retrospektív nemzeti bibliográfiai terveit és munkálatait.

Az Országos Széchényi Könyvtárban 1952-ben jött létre a Bibliográfiai osztály, mely kezdetben a két világháború közötti korszak könyvészeti hiányainak pótlását kapta feladatául, majd – az Akadémia Könyvtártudományi Főbizottságának döntését követően – ezt a munkát abbahagyva, teljes erejét az 1945–1954 közötti tíz év (az akkori elképzelések szerint betűrendes) ciklusbibliográfiájának szerkesztésére fordította. A szerkesztés munkálatai azt követően módosultak, hogy a Könyvtártudományi Főbizottság 1956 januárjában a nemzeti bibliográfia módszertani kérdéseit tűzte napirendjére. Ismereteink szerint ekkor került először közvetlen kapcsolatba az 1945 utáni retrospektív nemzeti bibliográfia és Sebestyén Géza, aki ez idő tájt a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárának osztályvezetője volt.

Sebestyén Géza 1937-ben lépett az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ szol-

gálatába.³ A Bibliográfiai osztályon dolgozott,⁴ ott ahol a *Központi Címjegyzéket* szerkesztették,⁵ s mint *Somkuti Gabriella* mondta róla: „itt vált igazán könyvtárossá, egy életre megszeretve és hivatásként vállalva e pályát”. Később meghatározó személyiséggé vált a könyvtárügy szinte minden területén, ezen belül is megkülönböztetetten közel állt szívéhez a bibliográfia, illetve a nemzeti bibliográfia ügye.

1952 elején ezt írta *A Könyvtárosban* közölt cikkében: „A bibliográfiák készítése régtől fogva elsőrendű könyvtári feladatnak számított. [...] Általános már a meggyőződés, hogy a könyvtár nem pusztá kiszolgálója közönségének, hanem útbaigazítója, tájékoztatója, nevelője is.”⁶ A könyvtáros kézikönyvében rá jellemző egységes szemlélettel közelített a katalógus és a bibliográfia szerkesztési kérdéseire: „A címléírás, az anyag elrendezése, az osztályozás, a kartotékforma, a válogatás modern gépesített megoldásai stb. mind lehetnek bibliográfiai problémák is; végső fokon ui. nem annyira a katalógusnak, mint általában az irodalom feltárásának kérdései”.⁷

A Könyvtártudományi Főbizottság tagjaként vett részt a már említett 1956 januári ülésen, melyen *Goriupp Alisz*, az OSZK osztályvezetője terjesztette elő a nemzeti bibliográfiáról szóló referátumát. A javaslatok egyike azt tartalmazta, hogy az 1945–54-es könyvészet után következő ciklus anyagának közlése már szakrendben történjék, hasonlóan a kurrens Magyar Nemzeti Bibliográfia füzeteihez. A résztvevők közül többen, köztük Sebestyén Géza is, támogatta ezt a javaslatot. A Főbizottság egyetértő állásfoglalását kiegészítve, Sebestyén arra hívta fel a figyelmet, hogy „ilyen értelmű döntés esetén 1945 tekinthető a legalkalmasabb választóvonalnak, tehát már az 1945–1954 ciklust is szakosítva kelle-ne közreadni még akkor is, ha ez a betűrendes kiadáshoz képest késedelemmel járma”.⁸ (Korábban már említettem, hogy ezt a ciklusbibliográfiát eredetileg betűrendes szerkezetben kívánták közreadni!)

A referátum felvetette azt a kérdést is, hogy elhagyható-e a gyűjteményes kötetek analitikus tartalmi feldolgozása? Elhangzott olyan vélemény, amely az elvi és gyakorlati nehézségek miatt elhagyhatónak vélte, más viszont a részletező leírással feltárt gyűjteményeket a monográfiák kiegészítő köteteként képzelte el. Sebestyén

teoretikusan közelítve meg a problémát, először a fogalom tisztázására törekedett, hiszen egyetlen szerző gyűjteményes műve, illetve többszerzős mű analíziséről is lehet beszélni, s ha valóban szükség van ilyenfajta részletező bibliográfiára, úgy az egyéb anyaggal együtt való közlést tartotta helyesnek. A Főbizottság a retrospektív nemzeti bibliográfiára vonatkozóan egyebek mellett úgy határozott, hogy az 1945–54-es könyvészetet is már szakrendben kell publikálni, a tudományos értékű, több szerző által írt gyűjtőkötetek pedig analitikus feldolgozással szerepeljenek benne.

Azért foglalkoztunk kissé részletesebben az ülésen elhangzottakkal, mert ennek alapján mondhatjuk ki azt, hogy az 1945 utáni ciklusbibliográfia végleges szerkezetének kialakításában Sebestyénnek már ekkor meghatározó szerepet tulajdoníthatunk. (Természetesen még nem tudhatta, hogy ő lesz majd e bibliográfia főszerkesztője.)

Amikor Sebestyén Géza 1958-ban az OSZK főigazgató-helyettese lett,⁹ egy ideig az I. Főosztály, a Modern könyvek gyűjteménye vezetését is elvállalta. A főosztályhoz tartozott a gyarapító, a feldolgozó, a bibliográfiai, továbbá az olvasószolgálati és tájékoztató tevékenység. Sebestyén készítette el azt *A bibliográfiai munka feladatai az OSZK-ban* című koncepciót, melyet az intézmény vezetői kollégiuma 1958 októberében tárgyalta meg és fogadott el. Az előterjesztés a könyvtár akkori bibliográfiai tevékenységéből kiindulva tett javaslatokat a munka egységesebb, ésszerűbb végzésére. Sebestyén, szokásához híven elméleti szempontból közelítette meg a témát: a Széchényi Könyvtár elsőrendű, nemzeti bibliográfiai funkcióit szem előtt tartva foglalta össze azokat az alapelveket, melyek a bibliográfiai munka egységes rendszerének kialakítását meghatározzák.

Mik voltak ezek az alapelvek?

- ♦ A nemzeti bibliográfiai apparátus a könyvtár által gyűjtött dokumentumfajták mind-egyikére terjedjen ki (természetesen az ésszerű igények és lehetőségek határain belül).
- ♦ A dokumentumok ezen köréről a szűkség szerinti periodicitásban folyamatosan nyújtunk (kurrens, éves, illetve tízéves) áttekintést.
- ♦ Olyan egységes feldolgozási módszereket alakítsunk ki, hogy minden elsődleges feldolgozás további felhasználásokat

tegyen lehetővé minimális munkatöbblettel, s így a párhuzamos munkamegosztásokat megszüntethessük, s végül

- a dokumentumok bibliográfiai feldolgozását az osztályok közti munkamegosztásra építsük.

Az itt felsorolt alapelvek nagy hányada ma már természetesnek, szinte közhelynek számít, de 1958-ban ezek teremtettek új alapokat a könyvtár nemzeti bibliográfiai munkálataihoz.

A hiányzó könyvészetek pótlásával kapcsolatban az 1921–44-es időszak egyetlen retrospektív ciklusban összefoglalt kiadását tartotta megfelelőnek, így ugyanis, amint megfogalmazta: „*egy egész történelmi korszakról nyújthatnánk könyvészeti áttekintést a tudományos kutatás számára.*” (Korábban ugyanis csak az 1921–35, és 42–44 közötti éveket összegező bibliográfia volt tervbe véve, mivel – mint tudjuk – a két időszak között rendelkezünk éves könyvészetekkel.) A külföldi hungarikumok (magyar nyelvű, illetve magyar vonatkozású művek és az idegen nyelvű fordítások) bibliográfiájára Sebestyén még nem kívánt javaslatot tenni, mivel anyagáról ekkor még nem volt áttekintése, így egyelőre csak gyűjtésük és rendszerezésük megszervezését tartotta kívánatosnak a Szervezeti szabályzat megsztába keretekben.¹⁰

A koncepció megvalósítására Sebestyén Géza kapott megbízást.¹¹ Úgy gondolom, hogy 1958. október 2-a, a vezetői kollégium ülésének időpontja az a kezdő-dátum, amelyhez könyvtárunk nemzeti bibliográfiai munkálatainak rendszerbe szervezését köthetjük, s amelytől Sebestyén az 1945 utáni ciklus főszerkesztőjének tekinthető.

Miben állt Sebestyén Géza főszerkesztői tevékenysége?

Nem az olyan „*címzetes*” főszerkesztők közé tartozott, akik pozíciójuknál fogva csak nevüket adták mások munkájához! Feladatát a szó igazi értelmeként fogta fel, s ez abban az érásban nem is volt olyan egyszerű. Az alapvető kérdésekben a döntések az ő elképzelései nyomán jöttek létre, ám ezekhez mindig megszerezte előbb az Országos Könyvtárügyi Tanács (később Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács) Bibliográfiai Szakbizottságának egyetértő szakmai, s egyben politikai jóváhagyását. A gyűjtőkör 1954-es időhatára először 1958-ra,¹² majd 1959-re,¹³ végül 1960-ra¹⁴ tolódott ki. Politikailag megtámadhatat-

lan szovjet és NDK-s példákkal érvelt a regisztrálandó anyag tartalmi teljessége mellett, természetesen a gyűjtőkör formai határait is kijelölve. Ezért szerepelhetnek a könyvészetben például Mindszenty bíboros beszédei, Losonczy Géza, Nagy Imre előadásai és munkái, s maradtak ki egyéb kiadványtípusok mellett a kis terjedelmű pártszemináriumi segédletek, vagy a kampányfeladatokkal kapcsolatos, alkalmi brosrúrák.

Tudatosan válogatta össze azt a gárdát, amely a retrospektív bibliográfia szerkesztőségében tevékenykedett. Ő határozta meg a fő munkafolyamatokat, de az érdemi elhatározások előtt fontosnak tartotta, hogy a szerkesztőség minden tagja kifejthesse a véleményét, mert úgy gondolta, hogy az a helyes, ha a munkatársak nemcsak végrehajtói, hanem szellemileg is részesei a döntéseknek. Minden munkafolyamatot saját maga is kipróbált, mielőtt a feladatokat meghatározta volna, s ezáltal a szerkesztés apró részleteiben is képes volt módszertani segítséget nyújtani. Rendszeresen, hetenként tartott szerkesztőségi konzultációt, de amikor már szorított a nyomdai határidő, az azonnal megoldandó problémával jelentkező munkatársaknak mindig a rendelkezésére állt. A megbeszélések eredményei szinte nyomban a szerkesztési szabályzat részéivé váltak, s ezért csak néhány, véletlenül megmaradt, kis méretű papírlap őrzi a főszerkesztő kézírását. Nem csak elvi, irányító és ellenőrző főszerkesztőnek tekintette magát, hiszen olyan esetben, amikor másnapra kellett egy anyagrész átszerkesztését elvégezni, a munkaidő után bent maradó munkatársakkal együtt Sebestyén is vágta a kéziratot, és rendezte a cédulákat.

Lényeges szempont volt számára a lektorok kiválasztásakor az, hogy politikai és szakmai szempontból egyaránt tekintélyes személyiségek támogassák az ideológiailag „vegyes tartalmú” 45–60-as ciklusbibliográfia megjelentetését. Az ügy érdekében született az a döntés is, hogy a legnagyobb érdeklődésre számot tartható, legnagyobb pozitív visszhangot kelthető, a művészetek, irodalom, földrajz és történelem anyagát tartalmazó negyedik kötettel kezdődjék a könyvészet kiadása. Elvileg fennállhatott ugyanis annak lehetősége is, hogy ha a vallás, a filozófia anyagát is tartalmazó első kötetel indul a közreadás, az esetleges rosszindulatú bírálatok esetén elapad a kiadásra fordítható pénzforrás.

A minisztérium egy keretösszeget biztosított – évekre lebontva – a kötetek megjelentetésének pénzügyi fedezeteként, ami egyben azt is jelentette, hogy a kiadás elmaradása esetén az azévi összeg elveszett volna. A Bibliográfiai osztály Retrospektív csoportja teljesítette a szigorú feltételeket. Vezetőjének, Komjáthy Miklósnénak hihetetlen munkabírása lendületben tartotta a szerkesztőség tagjait, így 1964 és 1968 között megjelenhettek a tizenhat év nyomtatott könyveit regisztráló kötetek a pótlásokkal és betűrendes mutatóval együtt.¹⁵ Az egyes kötetek megjelenését követően a főszerkesztő mindig talált alkalmat arra, hogy megfelelő módon köszönje meg a szerkesztőség tagjainak és a közreműködőknek a munkáját.

A könyvek bibliográfiáját követően került kiadásra az 1945–60 között megjelent térképek, illetve zeneművek anyagát összefoglaló két további kötet. Szerkesztésüket a Térképtár, illetve a Zeneműtár munkatársai,¹⁶ sajtó alá rendezésüket viszont a Retrospektív csoport végezte. A térképek kötetén főszerkesztőként továbbra is Sebestyén Géza van megnevezve. Tudjuk, hogy a zeneművek köteténél is ő ellenőrizte a tördelt szedéstről készült nyomdai levonat korrektúráját,¹⁷ nevét azonban már nem találjuk e kiadványban. Feltehetően úgy érezte, hogy a zeneművek anyagának szerkesztésében már nem volt érdemi szerepe.

Ferenczy Endréné mondta a II. Országos Bibliográfiai Értekezleten, hogy az „*általános retrospektív nemzeti bibliográfia évkörökben és/vagy dokumentumtípusok szerint egymáshoz kapcsolódó, egymást kiegészítő sorozata a nemzet (vagy ország) szellemi termése számbavételének alfája*”, és azt is hozzátette, hogy „*funkciójából következően, évtizedek, évszázadok számára készül*”.¹⁸ Ha csak az 1945–60-as ciklus lenne Sebestyén hagyatéka, már az is megőrizné emlékezetét az utókor számára. Öröksége a retrospektív nemzeti bibliográfia területén azonban ennél jóval több, s itt csak azokat említem, melyek nemzeti bibliográfiánk korábbi „fehér foltjait” tüntették, illetve tüntetik el.

Ő alapozta meg az 1921–1944-es ciklus könyvészeti munkálatait. A korábbi leállás után, a Bibliográfiai osztály Komjáthy Miklósné által vezetett retrospektív csoportja 1961 nyaratól¹⁹ kezdett el újra érdemben foglalkozni a cédulagyűjte-

ménnyel, majd 1962-től került a szerkesztőség munkatervi feladatai közé.²⁰ A Horthy-korszak könyvészetének eddigi hét kötete 1980-tól jelent meg Komjáthy Miklósné, majd *Kertész Gyula* szerkesztésében. Lényegében befejeződött a pótlásokat és javításokat tartalmazó nyolcadik kötet anyagának gyűjtése és szerkesztése is, s folyamatban van a betűrendes mutató kötetének megszerkesztése. E két utolsó kötet közreadásával válik majd teljessé – ha különböző gyűjtőkörökkel is – retrospektív nemzeti bibliográfiánk sorozata. A mutatókötet elkészültét követően tér át a Retrospektív bibliográfiai osztály – Sebestyén szellemi örökségére is támaszkodva – a két világháború közötti időszak külföldi magyar nyelvű könyveinek bibliográfiai regisztrálására.

Az 1921–44-es könyvészet anyagából kiemelt iskolai értesítők céduláit is hasznosítva az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum megkezdte *A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája* köteteinek közreadását.²¹ Szintén az OPKM-mel közösen készül – Kertész Gyula irányításával – a Horthy-korszak alsó- és középfokú iskolai tankönyveinek bibliográfiája.

Léteznek azonban olyan dokumentumtípusok is, melyeknek bibliográfiái még nem valósultak meg Sebestyén eredeti koncepciójából. Az 1945–1960-as ciklus tankönyveinek elkülönített OSZK-s cédulaanyaga (az egyéb nem könyvjellegű anyaggal együtt) a Kézirattárunkban elhelyezve várja újraélesztését.²² A Horthy-korszakbeli térképek, illetve zeneművek eredetileg tervbe vett bibliográfiájának elkészítésére sincs egyelőre lehetőség.

*

Amikor megkaptam a váratlan felkérést az előadás megtartására és igent mondtam, azonnal meg is ijedtem, hiszen arra gondoltam, hogy mi újat mondhatnék még retrospektív könyvésze-teinkről Komjáthy Miklósné alapos tanulmányai, tájékoztatói, *Németh Mária*nak az OSZK tudományos tevékenységét részletesen feldolgozó történeti munkája,²³ s számtalan egyéb, a témára vonatkozó közlemény után. Alaposabban utána nézve azonban, mégis arra kellett rájönnöm, hogy Sebestyén Géza ezirányú munkásságát a személyére vonatkozó irodalom szinte csak érintőlegesen említi, s talán ezzel magyarázható az, hogy mind a *Magyar életrajzi lexikon*, mind pedig az *Új magyar irodalmi lexikon* Sebestyén-

szócikke elhallgatja főszerkesztői tevékenységét.²⁴ Pedig ha jól belegondolunk, a teoretikus megközelítésen, a nemzetközi tájékozottságon, valamint a konkrét lehetőségek feltérképezésén alapuló koncepciói, szakmai irányító munkájának eredményei az idők múltával már csak kindulópontként, a háttérben rejtőzve létezhetnek, s majd csak a könyvtárszakma és az OSZK történetének kutatói, vagy emlékülések előadói idézik fel; az 1945–60-as retrospektív nemzeti bibliográfia hét kötete azonban mindig kézbe foghatóan, mindig jelenlévően, nemzedékek kutatóit és könyvtárosait szolgálják a magán- és közkönyvtárak polcain. Erre gondolva tartom megítéslő megbízatásnak, hogy Sebestyén Géza életművének e területére felhívhattam az emlékülésen figyelmüket.

Jegyzetek

1. Sebestyén Géza alakjának felidezésében *Froemelné Jáky Éva és Fügedi Péterné* voltak segítségemre.
2. Az előadás alapvetően a következő két tanulmányra támaszkodik: KOMJÁTHY Miklósné: A retrospektív nemzeti bibliográfia történetéhez. Az 1921–1944 és az 1945–1960. évek könyvészete. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1978. Fel. szerk. Németh Mária. Bp. 1980. p. 247–275.; NÉMETH Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos tevékenysége 1945–1974. Tervek és eredmények. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1979. Fel. szerk. Németh Mária. Bp. 1981. p. 143–220.
3. 1937. november 9-én, segéddíjas diplomásként. Végleges kinevezését 1941 májusában kapta meg, mint a budapesti Állami Madách Imre gimnázium tanára, akit folyamatos szolgálattételre az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központhoz osztottak be. – OSZK Irattár. Országos Könyvtári Központ Irattár. Jelentés az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 1937. évi működéséről.; U.o. Jelentés a Közgyűjtemények Orsz. Főfelügyelősége és a felügyelete alatt álló közgyűjtemények, muzeális gyűjtemények és könyvtárak 1941. évi működéséről.; Magyarország tisztii cím- és névtára. 1942. Bp. 1942. p. 485.
4. Fügedi Péterné szíves közlése.
5. PASTEINER Iván: A Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőjének felügyelete alatt álló közgyűjtemények működése 1938-ban. In: Magyar könyvszemle, 1939. p. 123–135.
6. SEBESTYÉN Géza: A könyvtári munka. A bibliográfiák fajai és szerkesztésük. In: A könyvtáros, 1956. 2. sz. p. 95–97.
7. SALLAI István – SEBESTYÉN Géza: A könyvtáros kézikönyve. Bp. 1956. p. 137.
8. OSZK Retrospektív bibliográfiai osztály által őrzött iratmásolatok (a továbbiakban: OSZK RBO iratai). Kivonat a Könyvtártudományi Főbizottság 1956. január 20-i ülésének jegyzőkönyvéből.
9. Sebestyén Géza 1952 augusztus végétől 1952. dec. 31-ig már dolgozott az Országos Széchényi Könyvtárban, ugyanis a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtára pár hónapra ideiglenesen kölcsönadta az újonnan alakult Módszertani osztály munkájában való részvételre. – OSZK Irattár 1181/1952. Varjas Béla 1952. dec. 29-ei köszönőlevele Kondor Imrének, a Műgyetemi Könyvtár vezetőjének.
10. OSZK RBO iratai. A bibliográfiai munka feladatai az OSZK-ban. Sebestyén Géza tervezete 1958. okt. 2.
11. OSZK Irattár 865-16/1958. Jegyzőkönyv az Országos Széchényi Könyvtár 1958. október 9-én tartott kollégiumi üléséről.
12. OSZK RBO iratai. A ciklusbibliográfia egyes kérdései. OSZK Bibliográfiai osztály. 1959. jún. 12.
13. U.o. Jelentés a Bibliográfiai osztály Retrospektív csoportjának 1960. évi munkájáról.
14. U.o. Jelentés a Bibliográfiai osztály Retrospektív csoportjának 1963. évi munkájáról.
15. A szerkesztés munkáját a Bibliográfiai osztály Retrospektív csoportja végezte Komjáthy Miklósné vezetésével. A 2. kötet szerkesztője *Fügedi Péterné* volt, a betűrendes mutatót *Goriupp Alisz, Moravék Endre, Dörnyei Sándor és Dörnyei Sándorné* szerkesztette.
16. A térképek kötetét *Nemes Klára*, a zeneműveket *Pethes Iván, Vavrinecz Veronika és Vécsey Jenő* szerkesztette.
17. OSZK RBO iratai. Retrospektív csoport. 1970. jan.–márc. havi jelentés.
18. FERENCZY Endréné: Az általános nemzeti retrospektív bibliográfia. Eredmények, feladatok, módszerek. In: Könyvtári figyelő, 1990. 5–6. sz. p. 453–464.
19. OSZK RBO iratai. Jelentés a Bibliográfiai osztály retrospektív csoportjának 1961. évi július-szeptember havi munkájáról.
20. OSZK RBO iratai. A Bibliográfiai osztály Retrospektív csoportjának 1962. évi munkaterve.
21. A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája. [2]/1. 1850/51–1948/49. A-C. Szerk. Gráberné Bősze Klára, Léces Károly. [Kiad. az] Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. [Bp.] 1996.
22. OSZK Kézirattár. Fond. 238., 340.
23. Komjáthy (2. jegyz.); Németh (2. jegyz.)
24. Magyar életrajzi lexikon. 3., kieg. köt. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp. 1981. p. 691.; Új magyar irodalmi lexikon. 3. köt. Főszerk. Péter László. Bp. 1994. p. 1790.